

เปรียบเทียบการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล
A Comparison of Mental Perception
between Theravada Buddhist Philosophy and Edmund Husserl

พูนศักดิ์ กมล

Poonsak kamo

นักวิชาการอิสระ

Independent Academician

E-mail : poonsakkamol@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องเปรียบเทียบการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล มี 2 ประเด็น คือ 1) เพื่อศึกษาการรับรู้ทางจิตของเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล และ 2) เพื่อศึกษาการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาการรับรู้ทางจิตของเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล พบว่า การรับรู้เป็นการแสดงออกของจิตด้วยการพรรณนา ผ่านการสำนึกทางปรากฏการณ์ต่อวัตถุ และความรู้ของเราเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นจากความคิด หรือ จากประสบการณ์ทางจิตเท่านั้น และการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า มีแนวคิดในเรื่องการรับรู้ของจิต โดยการแสดงของจิตเมื่อเกิดการสัมผัสกับอายตนะทั้ง 12 และมีท่าทีในการสนับสนุนในด้านการรับรู้และการแสดงออกของจิตเป็นหลักสำคัญ จากการเปรียบเทียบการรับรู้ของเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล กับพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้เขียนมีความเห็นว่า การรับรู้ของเอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล เป็นการสนับสนุนการสร้างจินตนาการของจิตเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นการแสดงของจิตที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ที่เราเห็นเป็นปรากฏการณ์

คำสำคัญ : การรับรู้ของจิต, เอ็ดมุนด์ ฮูสเซิร์ล, พุทธปรัชญาเถรวาท,

Abstract

This Article ‘A Comparison of Mental Perception between Theravada Buddhist Philosophy and Edmund Husserl’. Three main points; 1. To study the perception of mind of Edmund Husserl. 2. To study the mind in the Theravada Buddhist Philosophy. 3. Comparative perception of mind in Theravada Buddhist Philosophy and Edmund Husserl.

Edmund Husserl ascribe perception of mind ; the perception is the expression of describe of mind thru phenomena consciousness to material and self-knowledge is the imagine from idea or mental experience only. The perception of mind in the Theravada Buddhist Philosophy consist external things and internal things (12 senses) and the last important is the only mind. My point of views, ‘Comparative perception of mind in Theravada Buddhist Philosophy and Edmund Husserl’. The perception of Husserl is encouragement to creation the imagine of mind mostly but the perception of mind in Theravada Buddhist Philosophy is the spectacle of mind in many form in the phenomena of our perspective.

Keywords : Mental Perception, Edmund Husserl, Theravada Buddhist Philosophy

1. บทนำ

แนวคิดเรื่องการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทมีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังที่กล่าวว่าจิตเป็นสิ่งที่นำไป มนุษย์ไม่ว่าจะพูดจะคิดจะทำอะไรก็ตามมีความเกี่ยวข้องกับจิตอยู่เสมอ ดังนั้นแล้วการรับรู้อารมณ์ของจิต คือ องค์ประกอบอันสำคัญยิ่งของชีวิตทั้งหลาย ที่นอกเหนือไปจากรูปขันธ์ หรือร่างกายแต่ถึงอย่างไร กายนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของจิตอีกด้วย และจิต 89 หรือ 121 ที่กล่าวใน คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553 : 356) เป็นสภาวะธรรมของชีวิตที่รับรู้อารมณ์ของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ที่กระทบ หรือจิตมีสภาพที่นึกคิด และจิตรับรู้อารมณ์เมื่ออายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน จิตหนึ่งก็ย่อมต้องรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา

พุทธปรัชญาเถรวาทอธิบายการรับรู้อารมณ์ของจิตโดยผ่านอายตนะ 6 คือ “จักขวยตนะ (อายตนะคือ ตา) โสตายตนะ (อายตนะคือหู) ฆานายตนะ (อายตนะคือจมูก) ชิวหายตนะ (อายตนะคือลิ้น) กายายตนะ (อายตนะคือกาย) มนายตนะ (อายตนะคือใจ)” (ม.มู 12/99/94.) ในการรับรู้ผ่านอายตนะนี้ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ทางจิตขึ้น “คำว่าจิต (Mind) ในทางปรัชญานั้นมีความหมายกว้าง ๆ ว่านามธรรมบางอย่างที่อยู่ในตัวเรา” (สมภาร พรหมทา, 2553, 226) ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ความเกี่ยวเนื่องที่จำเป็นของวัตถุทั้งหลายสิ่งใดก็ตามมีวัตถุ คุณลักษณะของการเป็นบุคคล สิ่งนั้นจะต้องมีวัตถุคุณลักษณะของการมีอายตนะ การรับรู้ทางอายตนะ คือ เป็นตัวเชื่อมต่อหรือเป็นทางรับรู้โลกภายนอกของมนุษย์อันเป็นที่มาของและบ่อเกิดของความรู้ ประกอบด้วยอายตนะภายนอกมี 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เกิดการกระทบสัมผัสกับหรือที่เรียกว่า ผัสสะ คือ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รับรส กายได้สัมผัส และใจได้รับรู้อารมณ์ความรู้สึก ข้อมูลเหล่านี้ก็จะถูกส่งไปยังจิต ทำให้เกิดการรับรู้ต่อการกระทบสัมผัสทางอายตนะภายนอกและอายตนะภายในเป็นการยืนยันของกระบวนการเชิงประจักษ์ ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ของอายตนะ ในรูปแบบของกระบวนการรับรู้ของการปรากฏขึ้นของจิตกับวัตถุ ความเป็นจริงแล้วจิตปรากฏต่อวัตถุ หรือวัตถุปรากฏต่อจิต และถ้าหากไม่มีวัตถุการรับรู้จะเกิดขึ้นหรือไม่ ? หากอายตนะทั้ง 6 เกิดบกพร่องไม่สามารถทำหน้าที่ได้การรับรู้จะเกิดขึ้นหรือเปล่า

การรับรู้ของจิตในแนวคิดของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) เป็นการรับรู้ด้วยสำนึก โดยพุ่งไปสู่วัตถุบางอย่าง การรับรู้ที่น่าสนใจคือวัตถุนั้นไม่จำเป็นต้องมีอยู่ “จริง” ในโลกปรากฏเสมอไป หากแต่วัตถุนั้นสามารถดำรงอยู่ในจินตนาการได้ (รชฏ สาตราวุธ, [ออนไลน์]) ด้วยเหตุนี้การสำนึกของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล เป็นการรู้ด้วยวิธีจินตนาการ โดยให้ความจริงที่อยู่ภายนอก สำนวนตรวจสอบดูว่า แท้จริงแล้วสำนึกของจิตมนุษย์มีธรรมชาติอย่างไร ? ด้วยการศึกษาตามลำดับที่จะกล่าวต่อไป

การปรากฏขึ้นของจิตในเรื่องของการส่งถึงกระบวนการรับรู้ จะรับรู้ได้อย่างไร ?

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นปรากฏขึ้นในรูปแบบนามธรรมหรือรูปธรรม

เราจะใช้กระบวนการใดเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งที่ปรากฏเป็นจริงอย่างไร ?

ปรากฏการณ์ของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล กับปรากฏการณ์ของพุทธปรัชญาเถรวาทต่างกันอย่างไร ?

ในการแสดงถึงปรากฏการณ์วิทยา ที่กล่าววามมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดมนุษย์จึงมีความสามารถในการให้ความหมาย ในรูปแบบของการรับรู้สิ่งที่ปรากฏขึ้นตามหลักของปรากฏการณ์วิทยาอย่างไร ?

การเขียนบทความเรื่องเปรียบเทียบการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล ผู้เขียนมีความสนใจศึกษาการรับรู้ของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท และการรับรู้ของจิตของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล ผ่านการรับรู้ของอายตนะทั้งภายในและอายตนะภายนอกนั้นว่ามีความสอดคล้องกันอย่างไร ? และเพื่อเปรียบเทียบการรับรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับการรับรู้ของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล เป็นการรับรู้อย่างไร ?

2. ธรรมชาติของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

ธรรมชาติของจิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์การรับรู้ของจิตตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะจิตถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สามารถผลักดันความเปลี่ยนแปลงการกระทำที่เป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน นอกจากนี้ จิตยังเป็นแม่บทที่สำคัญของความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และปัญญา อย่างไรก็ตาม ในระดับทั่วไป ย่อมประจักษ์ได้ว่า ทางพุทธปรัชญาเถรวาทยังมองว่า จิต คือ สภาวะธรรมชาติที่เป็นการรับรู้อารมณ์ที่ปรากฏขึ้น คือ “จิตนั้นมีอยู่ 2 ระดับ คือ ภาวจิต กับ วิถีจิต ภาวจิต เป็นจิตไร้สำนึกไม่ขึ้นสู่วิถี ปรากฏชัดในขณะหลับหรือสลบ วิถีจิต เป็นจิตในสำนึกเป็นจิตในขณะตื่น ซึ่งทำให้เราสามารถรับรู้สิ่งสัมผัสรอบตัวเราได้ มีการเห็นรูปการได้ยินเสียง ตลอดจนการคิด (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 22) จิตทั้งสองอย่างนี้มีความสัมพันธ์กัน ทำการรับรู้การเกิดขึ้นของอารมณ์แต่ละขณะกัน เช่น “การที่วิถีจิตตกกลับตกภวังค์ และการที่ภวังคจิตก้าวขึ้นสู่วิถี” (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 23) การรับรู้ในลักษณะเช่นนี้ที่เรียกว่าการรับรู้อารมณ์ที่เป็นธรรมชาติของจิตธรรมชาติการรับรู้ของจิตอีกอย่าง คือ ธรรมชาติของจิตในการเกิดขึ้นของความคิด เป็นความรู้ที่เกิดนามรูปด้วยการที่จิตนั้นมีการยึดถือเกิดร่วมอยู่ด้วย เพราะความยึดถือนั้นเป็นความรู้ที่เป็นตัวเป็นตนเกิดอยู่ด้วยธรรมชาติของความคิดนั้นจึงมีความรู้สึกว่าเป็นเราเป็นเขา

พุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงการรับรู้ทางจิตของทุก ๆ ชีวิตต่างก็มีความรู้สึกนึกคิดไปตามอารมณ์อย่างที่เราเรียกว่า “จิต” เพราะมนุษย์มีความรู้สึกนี้เอง มนุษย์จึงสามารถเลือกเผ่นในสิ่งที่ดี ๆ จึงมีการกล่าวถึงการรับรู้ในอีกแนวคิดหนึ่ง คือ การรับรู้ตามหลักปฏิจจสมุปบาท “คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีเพราะสังขารเป็น การรับรู้ของปรากฏการณ์ของสิ่งต่าง ๆ ว่ารับรู้ในรูปแบบใด คือ ปัจจัย วิญญาณจึงมีเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมีเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมีเพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมีเพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมีเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมีเพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ) และอุปายาส(ความคับแค้นใจ) จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการ ฉะนั้นภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท อนึ่ง เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับเพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับเพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับเพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับเพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับเพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับเพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับเพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับเพราะภพดับ ชาติจึงดับเพราะชาติ ดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับความดับแห่งกองทุกข์ ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ (ส.นิ. 16/1/2-3)

การที่แสดงถึงการเกิดและการดับของชีวิตและปรากฏการณ์ที่เกิดต่อสังคม กับการปรากฏขึ้นของหลักปฏิจจสมุปบาท จากการรับรู้ที่จากสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งหนึ่ง ดังที่แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของรูปแบบคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้วว่าเป็นมาอย่างไร แต่สิ่งที่จะต้องถามอีกก็คือว่า หากกระบวนรับรู้ที่มีในหลักปฏิจจสมุปบาทมีการรับรู้ที่ต่างไปจากรูปแบบที่เราตั้งไว้แล้ว การรับรู้จะเกิดมีอยู่หรือไม่ ? ตัวอย่างเช่นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี แต่หากไม่มีสังขาร วิญญาณจะมีอยู่หรือไม่ ? สิ่งนี้เป็นประเด็นปัญหาเรื่องการรับรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่เป็นหลักสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจ

จากแนวคิดของหลักปฏิจจสมุปบาท ที่กล่าวว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูป” ตัววิญญาณ หรือจิตที่ปรากฏในหลักปฏิจจสมุปบาท มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ การปรากฏเกิดขึ้นของ “ภวังควิญญาณ หรือ (ภวังคจิต) และวิถีวิญญาณ หรือ (วิถีจิต)” (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 27-28) ตัวภวังควิญญาณ ที่เป็นเหตุให้ภพปรากฏตามแนวคิดของปรากฏการณ์วิทยานั้น การปรากฏของภพ เป็นการแสดงของภวังควิญญาณ อันเป็นเหตุให้ภพเป็นตัวแสดงของนามรูปที่ปรากฏให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ ซึ่งตัววิญญาณ ก็คือต้นเหตุหรือการปรากฏเกิดขึ้นของ

ชีวิต จากการกล่าวถึงภาคแสดงของภวังคจิต ผู้เขียนมีความเห็นว่าท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาท มองปรากฏ การของจิต ตามรูปแบบของการเกิดดับเกิดดับของแต่ละขณะจิต

จากที่กล่าวไปแล้วนั้น ผู้เขียนขอกล่าวถึงการเชื่อมโยงของ “ภวังคจิต” ที่เป็นปรากฏการณ์ของการ เดินทางของจิตในรูปแบบหนึ่ง คือ วิถีวิญญาณ หรือวิถีจิต เป็นการเห็นรูป (ตา) การได้ยินเสียง (หู) การรับกลิ่น (จมูก) การรับรส (ลิ้น) การรู้สึกรสสัมผัสหนาวร้อน (กาย) การนึกคิดตามวัตถุที่ได้เห็นได้ทราบ (จิต) (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 34-35) จากวิถีจิตที่แสดงมาปรากฏเป็นกองของวิญญาณจึงต้องมีความสอดคล้องด้วยเหตุ ปัจจัยในการเกิดของขั้น 5 ด้วยคือ “รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ”(อภิ.วิภง. 35/2/1) ในการปรากฏ ขึ้นของสิ่งที่เรียกว่าปรากฏการณ์การรับรู้ของจิตด้วยการรับรู้ผ่านการทำงานของจิต การรับรู้อารมณ์ของมนุษย์ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นมีความสัมพันธ์อยู่ 2 ส่วน คือ กายกับจิต หรือรูปกับนาม รูปคือ รูปขั้นได้แก่ ร่างกายของมนุษย์ที่ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ที่รวมกันเข้าเป็นร่างกาย ส่วนนี้เรียกว่า วัตถุธาตุ ส่วนนาม คือ จิตหรือวิญญาณ และสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับจิตองค์ประกอบเหล่านี้จะเป็น เหตุทำให้มนุษย์เกิดการรับรู้ได้ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทที่อธิบายมาแล้วข้างต้น

2.1. ลักษณะของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

ลักษณะของจิตในการรับรู้ทั่ว ๆ ไป คือ การที่จิตรับรู้อารมณ์ที่อยู่ใกล้เคียง หมายถึงอารมณ์ที่เป็น ปัจจุบันได้แก่สิ่งที่สัมผัสที่อยู่ภายนอกหรือล้อมรอบตัวเรา มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ การรับรู้แบบนี้เป็นการรับรู้แบบปัจจุบัน และการรับรู้แบบอดีต และแบบอนาคต” (บรรจบ บรรณรุจิ, 2533 : 35-36) การรับรู้ อารมณ์ที่เกิดขึ้นทั้ง 3 อารมณ์นี้เราจะรับรู้ได้ก็ด้วยการอาศัยจิตเป็นปัจจัยหลักในการรับรู้ ฉะนั้นการรับรู้ของ จิตในพุทธปรัชญาเถรวาทได้มีการกล่าวถึงอย่างนี้ “จิตนี้ผุดผ่อง แต่จิตนั้นแลเศร้าหมองเพราะอุปกิเลส” (อง.เอก. 20/47/9) หรือจะอธิบายอีกแบบก็คือ จิต หรือ ภวังคจิต เป็น จิตที่ไม่รับอารมณ์ภายนอก ไม่เป็นกุศล และอกุศล จิตจะแสดงตัวออกมาเมื่อได้รับอารมณ์ภายนอกผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเรียก อีกอย่างว่า วิถีจิต ที่กล่าวถึงธรรมชาติของจิตว่าผุดผ่อง เพราะไม่มีอุปกิเลสสมาทำให้จิตเศร้าหมอง จิตมีการ ทำงานและรับรู้อารมณ์แบบนี้

1. จิตดิ้นรนไปสู่อารมณ์ภายนอก มีวัตถุเป็นที่รับรู้ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่มากระทบกาย และอารมณ์ ที่อยู่ภายใน (ขุ.ขุ. 25/33-37/35-37)

2. จิตมีเป็นเรื่องราวที่รักษายาก มีอาการที่เปลี่ยนแปลง เราไม่สามารถรักษาคิดให้อยู่ในอารมณ์ที่ดี หรือร้าย ได้ตลอดเวลาอันนั้นทำไม่ได้

3. จิตมีธรรมชาติกวัดแกว่ง หวั่นไหว ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งได้ไม่นานรับอารมณ์ใดเข้ามา ก็หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้น

4. จิตมีธรรมชาติห้ามยาก ด้วยการห้ามไม่ให้ตกไปสู่อารมณ์ที่ชั่ว จึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

5. จิตมีธรรมชาติบังคับยาก ด้วยการบังคับจิตที่ตกไปสู่ที่ชั่วแล้วให้กลับมาหาความดีนั้นเป็นเรื่องที่ทำ ได้ยาก

6. จิตมีธรรมชาติมักตกไปสู่อารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าพึงพอใจ

7. จิตมีธรรมชาติไปในที่ไกล ด้วยสามารถรับอารมณ์ในที่ไกล เพราะการเดินทางของจิตมีความไวมาก สามารถรับอารมณ์ที่เกิดในปัจจุบัน ที่มากระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจที่เป็นอารมณ์ และเรื่องราว ต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้ว และปรุงแต่งเรื่องราวที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

8. จิตมีธรรมชาติดวงเดียว ด้วยการเป็นดวงเดียวเที่ยวไป จากการเกิดดับครั้งละดวงและรับอารมณ์ได้ เพียงครั้งละอารมณ์เดียวเท่านั้น

9. จิตมีธรรมชาติ ที่ไม่มีรูปร่าง หาสร้ระมิได้ ไม่มีขนาดหรือสัญญาณ จิตเป็นอสสาร

10. จิตมีธรรมชาติอาศัยอยู่ในถ้า ด้วยว่าในถ้านี้ก็หมายถึง ร่างกายของมนุษย์เอง การกล่าวถึงแนวคิดของจิตในทางพุทธปรัชญาข้างต้นนั้น ทำให้เราเห็นความเป็นธรรมชาติของจิตในแนวคิดต่าง ที่แสดงถึงภาพรวมของจิตที่เป็นศูนย์กลางในการดำเนินชีวิตไปในทิศทางต่าง ๆ และเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติมากขึ้น ดังมีคำกล่าวว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจถ้าคนมีใจชั่วก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วยเพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป” (ขุ.ขุ. 25/1-2/23-24) จากที่กล่าวมานี้เป็นการแสดงถึงการทำหน้าที่ของจิตด้วยการรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้น

การแสดงถึงการทำงานของจิตในเวลาที่เราดำเนินชีวิตเป็นปกติประจำวัน เช่น เวลาที่เรามีความเป็นปกติ จิตของเราจะเดินราบเรียบ ใช้พลังงานตามปกติ จิตก็จะเป็นปกติ หากแต่เวลาที่จิตของเราไม่ปกติ หมายถึงมีอารมณ์มากระทบ เช่น อารมณ์โกรธ จิตก็จะมีอาการขึ้น ๆ ลง ๆ การเดินของจิตก็จะเดินเร็ว ใช้พลังงานมากผิดปกติ โดยอาการจะปรากฏให้เห็น คือ มือเท้าสั่น ใจสั่น (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2553 : 99) จิต 10 ประการดังได้กล่าวแล้วข้างต้น เป็นการกล่าวถึงการรับรู้ของจิตจนถึงการรับรู้ในความหมายที่กล่าวถึงฐานะปรากฏการณ์ของจิต ด้วยการฝึกจิตตามวิธีการรับรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องปรุงแต่งอะไรเป็นการรับรู้ของความรู้ที่เกิดขึ้นแค่นั้น การเข้าใจปรากฏการณ์ของจิตที่เกิดขึ้น ด้วยการรับรู้ปรากฏการณ์แค่นั้น จากวิธีวิปัสสนากรรมฐาน คือ การรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะทั้งปวงส่งผลให้จิตเกิดความสงบอย่างสมบูรณ์สูงสุด (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2553 : 100) แนวคิดกับประเภทการรับรู้ปรากฏการณ์ของจิต

จากการแสดงถึงความซับซ้อนของชีวิตที่กล่าวถึงการทำงานของจิต จึงเป็นเหตุผลสนับสนุนได้ว่า จิตในความหมายของพุทธปรัชญาเถรวาท คือ จิต ที่เป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ เจตสิก ที่เป็นธรรมชาติประกอบกับจิต รูป ที่เป็นธรรมชาติแตกดับเสื่อมสลาย จากความเย็นร้อน อ่อนแข็ง นิพพาน เป็น ธรรมชาติที่พ้นจากตัณหา คือ อารมณ์อันเป็นที่ดับกิเลส ดับทุกข์ 4 อย่างนี้เรียกว่าปรมาตมธรรม จิตไม่ใช่หัวใจ แต่เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ อารมณ์ คือ ธรรมชาติที่จิตรู้ นั่นคือทุกอย่างในโลกนี้ ทั้งปรมาตมธรรมและบัญญัติธรรมอารมณ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิต และเจตสิกเหมือนคนชรา หรือทุพพลภาพ ต้องอาศัยไม้เท้า หรือเชือกไว้อึดเหนี่ยวให้ทรงตัวได้ จิตก็ต้องมีอารมณ์เป็นเครื่องยึด เครื่องอาศัยอันเป็นการรู้อารมณ์รู้ได้ 6 ทาง คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

3. ธรรมชาติการรับรู้ของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl)

ธรรมชาติในการรับรู้ทางปรัชญาของของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) คือ การศึกษาโครงสร้างของสำนึก ที่กล่าวถึงตัวสำนึกเป็นสิ่งที่พุ่งไปสู่วัตถุบางอย่าง สิ่งที่น่าสนใจ คือ วัตถุนั้นไม่จำเป็นต้องมีอยู่ “จริง” ในโลกปรากฏการณ์เสมอไป หากแต่วัตถุนั้นสามารถดำรงอยู่ในจินตนาการได้ “สำนึกต้องสำนึกถึงอะไรบางอย่าง” (รัชฎ สาทรรูธ, [ออนไลน์]) ในการเข้าไปรับรู้ของวัตถุและค้นหาความเป็นจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเข้าใจ และการแสดงแนวความคิดที่เป็นรูปแบบ ที่เป็นจุดในการสืบหาความจริงในทางปรัชญา ที่กล่าวถึงการรับรู้ของวัตถุต่าง ๆ

การกำหนดขอบเขตในการค้นหาและเข้าถึงความเป็นอยู่มีอยู่ ดังที่มีความหมายว่า ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เป็นศาสตร์ซึ่งทำให้เราจัดตัวอย่างที่มั่นคงผ่านการศึกษาวิถีที่มั่นคงปรากฏต่อมนุษย์ มนุษย์รับรู้และเข้าใจได้ในระดับต่าง ๆ จากการนำวิธีการทางปรากฏการณ์ของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Husserl's phenomenology “สังเกตดู อย่างใจเป็นกลางว่า รู้อะไร เข้าใจอะไร นั่นคือสาระของสิ่งที่คิด” (กิริติ บุญเจือ, 2546 : 69) การรับรู้ระหว่างสิ่งภายนอกกับสิ่งภายใน คือ สสารที่ปรากฏกระทบกับจิตจึงเกิดความสำนึกถึงถึงปรากฏการณ์ขึ้นถึงความจริงที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยา โดยความว่า “ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจิตใจหรือเรื่องโลกภายนอก ย่อมไม่มีสภาพที่เป็นจริงเลย และความรู้ของเราเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นจากความคิดหรือจาก

ประสบการณ์ทางจิตเท่านั้น จึงไม่สามารถจะนำไปสู่ความเป็นจริงได้ ดังที่นักอภิปรัชญากล่าวอ้างไว้ แม้แต่จะจัดให้เป็นสัญนิยมหรือจิตนิยมก็ไม่ได้เช่นกัน” (ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว, 2548 : 204-205) การมองถึงสิ่งภายในภายนอกให้รู้และเมื่อเรารู้เรารู้อะไรอย่างไร ? “เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล กล่าวว่า ปัญหาของเราย่อมทำการมุ่ง (noesis) ไปสู่วัตถุ (noema) ที่อยากจะรู้การแสวงหาวัตถุ (intentionality) ของปัญญาจึงต้องมี noesis อันเป็นส่วนของปัญญา และ noema อันเป็นส่วนของวัตถุผสมผสานกัน จะมีอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวไม่ได้เป็นอันขาด” (กิริติ บุญเจือ, 2546 : 141)

เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) เป็นนักปรากฏการณ์วิทยา ที่ศึกษาโครงสร้างของสำนึกด้วยการที่ต้องยอมรับว่า สำนึกเป็นสิ่งที่พุ่งไปสู่วัตถุบางอย่าง สิ่งที่น่าสนใจคือวัตถุนั้นไม่จำเป็นต้องมีอยู่ “จริง” ในโลกที่ปรากฏเสมอไป หากแต่วัตถุนั้นสามารถดำรงอยู่ในจินตนาการได้จุดเริ่มต้นประการนี้เป็นของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล และยังดำรงอยู่จนถึงนักปรากฏการณ์วิทยารุ่นต่อมาด้วย อันเป็นหลักในการสำนึกในบางสิ่งบางอย่าง

3.1 ประเภทและลักษณะของจิต

เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) เป็นนักปรัชญาสายปรากฏการณ์วิทยา ที่กล่าวถึงกระบวนการทางปรัชญาในการแสดงออกของจิตในท่าทีของการพรรณนาทางปรากฏการณ์ “ในทัศนะปรากฏการณ์วิทยาของฮุสเซอร์ลคิดว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องจิตใจหรือเรื่องโลกภายนอก ย่อมไม่มีสภาพที่เป็นจริงเลยและความรู้ของเราเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นจากความคิดหรือจากประสบการณ์ทางจิตเท่านั้น จึงไม่สามารถจะนำไปสู่ความเป็นจริงได้ดังที่นักอภิปรัชญากล่าวอ้างไว้ แม้แต่จะจัดให้เป็นสัญนิยมหรือจิตนิยมก็ไม่ได้เช่นกัน ปรากฏการณ์ทางจิตโดยธรรมชาติจะเกิดมีขึ้นเองย่อมไม่ได้หากจะต้องอาศัยความเป็นจริงทางสมองหรือจิตและก็ได้เกิดจากความเป็นจริงทางสมองพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จะเกิดจากเหตุบางอย่างและอาศัยเวลาตามสมควรที่เป็นสัญลักษณ์ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอีกสิ่งที่สร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นมา และเหตุการณ์ของโลกจึงได้ปรากฏออกมาได้ ดังนั้นสิ่งทั้งหลายแหล่รวมทั้งเหตุการณ์ทางจิตโดยอาศัยสมอง จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยความเป็นจริงทางอภิปรัชญาทางมันสมองหรือทางวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง (H.M. Bhattacharyya, 1959 : 28)

จากข้อความที่กล่าวมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงการรับรู้ของสิ่งต่างๆ ที่เป็นตัวรู้และสิ่งที่ถูกรู้ จิตให้ความสำคัญกับตัวผู้รู้ หรือความรู้สึคนึกคิดของมนุษย์ที่มีต่อโลก ซึ่งความรู้สึคนึกคิดนี้ได้เก็บสะสมไว้เป็น “ประสบการณ์” ในรูปของจิตสำนึก (consciousness) ในเรื่องนั้นๆ อันมีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมาย (enact) ให้กับสรรพสิ่ง (ชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2551 : 65) เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล ถือว่าการกระทำและประสบการณ์ต่างๆ ของมนุษย์เป็นเรื่องของการกระทำหรือการสร้างของจิตสำนึกที่เป็นผลมาจากการกระบวนการระลึกรู้หรือตระหนักรู้ (intentionality/awareness) ของจิตสำนึกของมนุษย์ที่มีต่อโลกรอบตัว ฉะนั้นในทัศนะของสำนักปรากฏการณ์วิทยา จึงไม่มีสิ่งที่เรียกว่าจิตสำนึกเฉยๆ แต่ต้องเป็นจิตสำนึกต่อสิ่งใดหรือเรื่องใดเสมอ

ในทัศนะของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล แล้วเห็นว่าต้องเข้าใจกระบวนการสร้างความหมายของจิตสำนึกที่มีต่อโลกรอบตัว ซึ่งมีวิธีการศึกษาที่เรียกว่า “transcendental-phenomenological reduction” (Husserl, E, 1973 : 233) หมายถึงทำตนให้เสมือนยังไม่มีพื้นความรู้ในเรื่องที่ต้องการศึกษา โดยให้เก็บสิ่งที่ตนคุ้นเคย เคยชินหรือยอมรับใ้แสงเลืบ (bracketing) ไว้ก่อนและดำเนินการศึกษาปรากฏการณ์นั้นโดยการสับย่อนสะท้อนกลับไปหารากเหง้าหรือต้นตอที่เป็นตัวสร้างความหมายให้กับสรรพสิ่งนั้น การใ้แสงเลืบศรัทธาหรือความเชื่อเดิม

การรับรู้อะไรบางอย่างอยู่กับการตั้งคำถามหรือ ขวนสงสัยกับสิ่งที่คุ้นเคย เคยชิน ยอมรับ ชื่นชอบ แอบแฝง ฯลฯ ด้วยวิธีการปลดปล่อยตัวเองออกจากสิ่งเหล่านั้น โดยการใ้แสงเลืบความเชื่อ ความเคยชิน ความรู้เดิม และดำเนินการ สับย่อนอันเป็นการสะท้อนกลับทางประวัติศาสตร์เพื่อให้มองเห็นถึงแก่นและรากเหง้าความเป็นมาของปรากฏการณ์ที่ศึกษาซึ่งจะพบว่า มีการอ้างอิงถึงในสิ่งเหล่านั้นเป็นชั้นๆ ลดหลั่นกันมา

อย่างไม่รู้จบ แต่สามารถบอกได้ว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่มันคงที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งที่เหล่านั้นจนทำให้สามารถส่งต่อและดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล ได้แยกการรับรู้ของคนเราออกเป็น 2 ระดับ คือ ในระดับของการสัมผัสหรือมีประสบการณ์โดยตรง (sense-experience) ซึ่งไม่มีความยั่งยืนถาวร สามารถเลื่อนหายไปได้ และการรับรู้ในระดับของจิตสำนึก (consciousness) ซึ่งเป็นการรับรู้ที่เป็นประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วและฝังแน่นตกตะกอน แต่สามารถนึกได้หรือเรียกว่าสำนึกรู้ขึ้นมาใช้ได้ เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล อธิบายการรับรู้โลกแห่งผัสสะนี้ต่างไปจากนักปรัชญาสายประสบการณ์นิยมไว้ว่าประสบการณ์ “สามารถทำให้เรา ก้าวข้าม “ภาพ” ซึ่งสามารถแสดงตนต่อสำนึกอย่างตรงไปตรงมา (อันเป็นความคิดของประสบการณ์นิยม) และสามารถทำให้เราเชื่อมโยง “ภาพ” เหล่านั้นให้เป็นเหมือนภาพวัตถุที่อยู่นอกเหนือสำนึกการเชื่อมโยงส่วัตถุแบบอูตระนี้เป็นส่วนหนึ่งและทั้งหมดของสาระแห่งสำนึกในทางปรากฏการณ์วิทยา” (Husserl, E, 2001 : 593-594) ด้วยการกล่าวถึงการปรากฏขึ้นของสำนึกจากการคิดของประสบการณ์ที่รู้ผ่านวัตถุ

4. สรุปเปรียบเทียบการรับรู้ของพุทธปรัชญากับเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล

การรับรู้ของเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl) ในการแสดงถึงปรากฏการณ์ของสำนึก ในการนำเสนอการรับรู้ของปรากฏการณ์เป็นการแสดงถึงความรู้ที่ปรากฏทางจิตนาการ และการปรากฏขึ้นของจิตที่สามารถรับรู้วัตถุได้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วแสดงออกมาในรูปแบบของการสำนึกของจิต ที่เรียกว่าปรากฏการณ์กับสำนึกในฐานะจุดเริ่มต้นของ เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล กล่าวถึงขอบเขตของการรับรู้ไว้โดยมีกระบวนการของวัตถุและในแนวคิดเดียวกัน ก็กล่าวถึงการรับรู้โดยผ่านการอธิบายของจิตวิทยาอีกด้วย โดยการให้จิตวิทยาอธิบายแนวคิดของปรากฏการณ์เบื้องต้น ด้วยการส่งต่อแนวคิดของปรากฏการณ์สู่การวิเคราะห์และพรรณนาปรากฏการณ์นั้นตามที่เป็นจริง วิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัตถุโดยอาศัยความรู้อย่างอิสระ เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล กล่าวว่า เสรีภาพของบุคคลในการค้นคว้า หาความจริงอย่างมีเหตุผล เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างประสบการณ์ของมนุษย์ในการสำนึก

ดังที่เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล เชื่อว่า การรับรู้ของมนุษย์ผ่านการสำนึกสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดของประสบการณ์ได้ กล่าวคือ สามารถยืนยันสิ่งที่เห็นเชื่อมโยงกับจิตนาการได้ ดังนั้นการเห็นโลกอย่างครบถ้วนคือ สิ่งที่ฮุสเซอร์ลเรียกต่อมาว่า อูตรภาวะในภาวะที่ปรากฏต่อหน้า ฉะนั้นแล้วสิ่งสำคัญในการค้นหาวิธีคิดของการรับรู้ทางปรากฏการณ์ เป็นวิธีหนึ่งที่จะต้องไม่ยึดกับประสบการณ์ของเรา แต่เอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล จะค้นคว้าปรัชญาทางแนวคิดของปรากฏการณ์ด้วยการพยายามหาวิธีให้เข้าถึงจุดสำคัญทางมโนภาพให้ได้ โดยอาศัยแนวคิดทางปรากฏการณ์เพื่อให้เข้าถึง ดังนั้นเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล จึงใช้ความสำนึกตรึงตรายอยู่บ่อย ๆ ในการค้นหาความจริงทางประสบการณ์ จากแนวคิดทางปรากฏการณ์อย่างนี้จะต้องมีการนึกคิดไตร่ตรองแล้วตัดสินใจว่า ตัวเราเองมีความนึกคิดหรือว่าใช้การสำนึกถูกต้องหรือไม่ อย่างไร แค่นั้น เพียงใด ในการลดปรากฏการณ์ลงเพื่อให้รู้ในเรื่องดังกล่าว ในแนวคิดที่จะต้องพิจารณาเป็นนิตย โดยอาศัยการใคร่ครวญ อย่างถี่ถ้วนรอบคอบ

แนวคิดในการรับรู้ของปรากฏการณ์ทางพุทธปรัชญาเถรวาท มีแนวคิดที่กล่าวถึงจิต คือ การกล่าวถึงหลักประกันของการใช้เสรีภาพของจิต จากปรากฏการณ์และทุก ๆ ชีวิตต่างก็มีความรู้สึกนึกคิดไปตามอารมณ์อย่างที่เราเรียกว่า “จิต” เพราะมนุษย์มีความรู้สึกนี้เอง แนวคิดเรื่องการรับรู้ปรากฏการณ์ของพุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวถึงจึงเป็นการกล่าวถึงปรากฏการณ์ของจิตเป็นหลังดังที่ได้กล่าวถึงการทำงานของจิตที่แสดงออกของการรับรู้ของปรากฏการณ์ คือ การรับรู้อารมณ์ การเปลี่ยนแปลง ของอารมณ์ การกำหนดอารมณ์ การเข้าใจอารมณ์ การปรากฏเกิดขึ้นของอารมณ์ที่เป็นหลักทั้ง 10 ประการ ที่ปรากฏทางจิต

พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงถึงการทำงานของจิตทั้งการสนับสนุนเพื่อให้เกิดความรู้กับการปรากฏของจิตในทางของการเป็นอุปสรรคที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ของจิต ที่เป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ เจตสิกที่เป็นธรรมชาติประกอบกับจิต รูป ที่เป็นธรรมชาติแตกดับเสื่อมสลาย จากความเย็นร้อน อ่อนแข็ง นิพพาน เป็น ธรรมชาติที่พ้นจากตัณหา คือ อารมณ์อันเป็นที่ดับกิเลส ดับทุกข์ที่เรียกว่า ปรมัตถธรรม

ด้วยว่าจิตเป็นธรรมที่แท้จริง ไม่ใช่สมมติบัญญัติ เพราะจะกล่าวคำว่าจิตในภาษาใดก็แล้ว แต่จะเข้าใจกันหมด คือ การที่จิตรับรู้สิ่งที่ปรากฏตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท มีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา การปรากฏของเสียง คือ การได้ยินเสียงของหู การรับกลิ่น การรับรส และการสัมผัสที่ปรากฏต่อร่างกายตามการรับรู้ของอายตนะภายใน 6 ภายนอก 6 ทางปรากฏการณ์ของพุทธปรัชญาเถรวาท

จากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตั้งแต่แนวคิดเรื่องการรับรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทที่กล่าวถึงการแสดงของจิตในลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏการณ์ในพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นในเรื่องของการปรากฏของจิตเป็นจุดสำคัญ แต่จิตในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่ได้กล่าวแต่จิตอย่างเดียว แต่พุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวถึงการรับรู้ก่อนที่ผ่านกระบวนการต่างๆ ที่เรียกว่าอายตนะ 12 ก่อนจิต จึงจะสามารถทำงานในการรับรู้ได้ ทำที่ทางพุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดเรื่องการรับรู้แบบนี้ เรารับรู้การมีอยู่ของวัตถุโดยอาศัยประสาทสัมผัสของเราจะมีอยู่หรือไม่อยู่การรับรู้ก็ไม่กระทบกระเทือนการมีอยู่ของวัตถุที่ปรากฏ เพราะการรับรู้ไม่ขึ้นอยู่กับการมีอยู่ของเรา วัตถุที่เรารับรู้เป็นปรากฏการณ์ที่เราเห็นอยู่ตามปกติธรรมดา

ดังนั้น การรับรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการแสดงถึงท่าทีของการรับรู้ที่ผ่านอายตนะภายใน 6 กับอายตนะภายนอกอีก 6 หรือในอีกความหมาย ก็คือการรับรู้ของวัตถุผ่านประสาททั้ง 6 แต่พุทธปรัชญาเถรวาทก็มีการรับรู้ที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุเช่นกัน เหมือนกับความโกรธ ความไม่สบายใจ ความไม่พอใจ ความโลภ ความหลง เป็นต้นจากที่กล่าวมาก็เป็นสิ่งที่หน้าจะยืนยันได้ว่า การรับรู้บางอย่างในทางพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นไม่จำเป็นเสมอไปที่ต้องอาศัยวัตถุในการรับรู้ แต่เป็นการทำงานของจิต ในการรับรู้การรับรู้ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นต้องประกอบด้วย มนุษย์ คือ ผู้รู้ รับรู้ผ่าน อายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สิ่งที่ถูกรู้คือ อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ และจิตเกิดการกระทบกันหรือสัมผัสกัน การรับรู้ของจิตก็เกิดขึ้นตามมาคือ ความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรู้ อาจจะเป็น ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ลักษณะการทำหน้าที่เช่นนี้เรียกว่า เวทนา หลังจากที่ได้มีการรับรู้จากผัสสะต่างๆที่เกิดขึ้นตามช่องทางในการรับรู้และจิต ก็จะทำหน้าที่จดจำต่อการรับรู้และเรียนรู้สิ่งเหล่านั้นต่อไปอีก

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กิริติ บุญเจือ. (2546). **ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ**. ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น. กรุงเทพฯ:

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร. (2554). **ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)**. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2553). พิมพ์ครั้งที่ 19. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**.

กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.

พระญาณวโรดม. (2538). พิมพ์ครั้งที่ 5. **ศาสนาต่างๆ**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

บุญมี แทนแก้ว (ผศ.). (2548). **ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุนทร ณ รังสี. (2543). **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2553). **พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา**. กรุงเทพฯ: ปัญญาชนันท์ บุ๊คส์ บายดิ้ง.

บรรจบ บรรณรุจิ. (2533). พิมพ์ครั้งที่ 3. **จิต มโน วิญญาณ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไร่เรืองสมาธิ.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2553). **พุทธปรัชญา มติการมองโลกและชีวิตตามความจริง**. กรุงเทพฯ: โครงการ
สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

H.M. Bhattacharyya. (1959). **The Principles of Philosophy**. Calcutta Kalidas Munshi: The
Proran Press.

Husserl, E. (1973). **The Idea of Phenomenology**. Tr. By W.P. Alston and G. Nakhtnikian
Martinus Nijhoff.

<http://www.philospedia.net/phenomenology.html> (2 April 2017)